

INGE SKOVGAARD-PETERSEN: Da Tidernes Herre var nær. Studier i Saxos historiesyn. Kbh., Den danske historiske Forening, 1987. 340 s. 265 kr.

Inge Skovgaard-Petersens disputats er resultatet af mange års fordybelse i Saxos *Gesta Danorum*.¹ En række delstudier er offentliggjort, medens arbejdet skred frem, og er registreret i litteraturfortegnelsen. Disputatsen er dog uden sammenligning det magistrale arbejde. Den er baseret på indgående kildestudier, ikke blot af Saxos værk, men også af talrige andre tekster, og på stor lærdom. Alligevel må den siges at være let tilgængelig. Fremstillingen er velformuleret, og tilegnelsen lettes ved, at de nødvendige citater bringes i dansk oversættelse, medens grundteksten henvises til noterne, hvortil kommer, at meget genfortælles.

»Det er den foreliggende bogs tese at Saxo med velberåd hu fortalte Danmarkshistorien netop på denne måde. Han havde et formål med sit arbejde og det satte kursen. Det er Saxos syn på historien og dens betydning der her skal efterforskes«, siger forf. i indledningen (s. 11). Heraf følger, at det er helheden i *Gesta Danorum*, der har forf.s interesse. Formål og historiesyn »bestemmer hvad der er vigtigt og sandt og derfor må netop denne – Saxos – fremstilling meddeles andre mennesker« (s. 21).

Det er altså Saxos værk som levn, ikke som beretning, der står i focus. Medens den ældre forskning især har interesseret sig for *Gesta Danorum* som kilde til især 11. og 12. årh.s historie med Curt Weibulls *Saxo* fra 1915 som højdepunktet, har interessen i de senere år mere samlet sig om at bruge Saxo som grundlag for kendskab til ideer og udtryksformer i middelalderen. Skønt meget forskelligartet kan denne forskning, som forf. siger (s. 20), samles under betegnelsen hermeneutik, og det er rimeligt nok, at Wilhelm Diltheys navn fremhæves.

Forf. argumenterer indgående for, at den overleverede inddeling af Saxos værk i 16 bøger er oprindelig. De fire første foregår før Kristi fødsel, hvor det danske rige opstod og blev organiseret under samme kongeslægt, de næste fire, som slutter med Gudfred, bringer fremstillingen frem til danskernes overgang til kristendommen, bog 9–12 fører frem til oprettelsen af det danske ærkesæde, og de sidste fire bøger behandler tiden under de tre første danske ærkebisper (s. 22). Det er altså rigets og religionens konsolidering, der er afgørende for værkets disposition. Dette er en overbevisende tolkning af inddelingen i *Gesta Danorum*, og forf. har

¹ Det følgende er de officielle oppositioner ved afhandlingens forsvar for den filosofiske doktorgrad på Københavns Universitet den 20. maj 1987. Den første gengives i bearbejdet form, den anden med kun enkelte sproglige ændringer.

for så vidt ret i, at denne hovedinddeling er kronologisk. Men i enkeltheder lagde Saxo ikke vægt på at udstyre sit værk med kronologiske oplysninger, hvad der formentlig er en hovedårsag til, at Arild Huitfeldt senere fandt det vanskeligt at bruge Saxo som kilde til sin egen strengt kronologisk opbyggede fremstilling.²

Et tilbundsgående kritisk studium af samtlige 16 bøger ville føre for vidt – det ville ifølge forf. tage flere hundrede år (s. 61). Der er derfor foretaget et udvalg, således at navnlig 5. bog om Frode Fredegod er analyseret, fordi forf. her har fundet synsvinkler og metoder af betydning for hele *Gesta Danorum*. Saxos egne henvisninger og oplysninger om formålet med værket er selvsagt sat under lup, og – nok så interessant – er Saxos skildring af to personer fra henholdsvis sagn- og samtidshistorien, nemlig Starkad (Stærkodder) og ærkebiskop Eskil, sammenlignet som eksempel på figuration. Endelig samles trådene i kapitlet om »Saxos Ragnarok«.

Tanken om Saxos brug af figuration i sin fremstilling er ikke ny. Det er således et gammelt synspunkt, at forholdet mellem Erik den Veltalende og Frode Fredegod afspejler forholdet mellem Absalon og kong Valdemar eller Knud VI – Inge Skovgaard-Petersen foretrækker dog Sven Norbagger som parallel til Erik (s. 47). Mere alment har Vilhelm Andersen gjort gældende, at Saxo skrev sit værk i to dele, der gensidigt belyste hinanden (s. 87). Jævnførelsen af Starkad og Eskil er en original fortsættelse af denne tankegang. Fælles for de to skikkelser hos Saxo er de ægte nordiske værdier som tapperhed i såvel åndelig som fysisk henseende, selvbeher-skelse, moral og æresfølelse (s. 172). Det er en værdifuld iagttagelse og en interessant tolkning af Saxos forfatterskab.

De nævnte dyder hører til dem, som Saxo personligt satte højt, og rundt omkring i *Gesta Danorum* har Inge Skovgaard-Petersen fremanalyseret andre synspunkter, som må anses for Saxos personlige. Hans samfundssyn er konservativt. Bedst er at være vel født, og det rigtige er, at kongen støtter sig på overklassen (s. 215). Da den sårede Starkad har brug for hjælp, accepterer han bonden, men afviser fogeden, trælkvinden og den, der har ægtet en trælkvinde (s. 143). Ære og dyd (*honestas*, *virtus*) er positive begreber, som udmærker Knud Lavard og Frode Fredegod. Modsat står misundelsen (*invidia*), hovmodet, som avler andre udyder, grådigheden og den manglende æresfølelse, som tillægges Ingeld og Sven Grathe (s. 221).

² Det er ikke rigtigt, at Huitfeldt, som forf. hævder s. 204, kaldte kronologien for historiens rygrad. Det er Erik Arup, der karakteriserer Huitfeldt (og sig selv!) med dette udtryk, jvf. hans *Danmarks Historie II*, Kbh. 1932, s. 645.

Kvinderne spiller en betydelig rolle i *Gesta Danorum*, navnlig i sagnhistorien, og Saxo lægger vægt på, at de danske kvinder ikke kunne bortgiftes uden eget samtykke – hvad der ifølge forf. var en ny lov på Saxos tid (s. 238). Efter kirkens etablering førte mændene roret, og kvindeidealet blev »den frie, kloge og velopdragne dame der kunne stå sin husbond bi med råd og dåd og, ikke mindst, sørge for den hjemlige harmoni« (s. 251). Som det fremgik af dr. Nanna Damsholts opposition *ex auditorio*, er det imidlertid ikke alle kvindelige historikere, der er enige i Inge Skovgaard-Petersens ret positive holdning overfor Saxos kvindefyn.

Fred i hjemmet er forudsætningen for, at kongen kan udøve sin magt på en samfundsgavnlig måde, og forrest blandt hans pligter står netop at opretholde freden i samfundet ved sin virksomhed som lovgiver, dommer og militær anfører. Dette synspunkt kan føre til ytringer som at det kan være mere ærefuldt at passe domstolene end altrene (s. 239), hvad der næppe skal opfattes som antiklerikalisme hos Saxo, men snarere, som forf. argumenterer for, sættes i relation til den gamle danske tradition, der er formuleret i kongeløfterne og senere i håndfæstningerne og betragter det som en hovedopgave for kongen at håndhæve loven og beskytte de svage (s. 136).

Lovgivningsmagten, som er bindeledet mellem den enkelte dansker og fællesskabet, ligger ifølge Saxo helt og fuldt i kongens hænder, medens tingenes medvirken lades ude af betragtning. En stor indsats som lovgiver er derfor efter Saxos målestok en vigtig kvalifikation for en konge, hvad enten han nu hedder Skjold, Frode, Knud den Store eller Knud den Hellige (s. 218, 241). Med hensyn til processen vender Saxo sig mod anklagedes ret til anvendelse af ed, hvad der efter hans mening besmitte edens hellighed. Saxo foretrækker den gudsdom, der ligger i anvendelsen af jernbyrd, som den praktiseredes af Popo ved Harald Blåtands omvendelse (s. 218–20). Forf. bemærker (s. 238), at Saxos tekst ligger nær de danske landskabsloves formuleringer, og der kan da næppe heller være tvivl om, at det er Valdemarstidens indsats på lovgivningens område, der er Saxos inspirationskilde. Samtidig kastes der lys over værkets affattelsestid, da den positive holdning til jernbyrd næppe var tænkelig efter det almindelige forbud herimod i 1216.

Som kongen kan sikre den indre fred ved lovgivning og retshåndhævelse, kan han sikre den ydre ved en kraftig udenrigspolitik, idet freden bedst opnås, når nabolandene gøres til lydlande (s. 35). Atter her er Frode Fredegod det store ideal. Han forsvarede ikke blot som Valdemar og Absalon det danske rige mod venderne og foretog et togt til Venden, men hans herredømme udstræktes over hele Nordeuropa, således at der i

det tidsrum, hvor Kristus blev født, »da Tidernes Herre var nær«, herskede fred i hele dette vidtstrakte område (s. 32–35).

Statsretligt er Saxo tilhænger af arveligt kongedømme (s. 213), igen en erindring om, at han skrev i Valdemarernes storhedstid. Men i øvrigt er tronfølgen hos Saxo den ejendommelige kombination af arv og valg, som karakteriserede det danske kongedømme indtil enevældens indførelse, og som forf. (s. 205) kalder for »en mærkelig modsætning«, hvad der nok kan begrundes logisk, men næppe historisk. Vigtigere er det at slå fast, at det efter Saxos opfattelse er kongemagten, der er det sammenholdende element i Danmark gennem hele det historiske forløb.

Med kristendommens indførelse træder imidlertid kirken ind på den danske skueplads som en ny forenende faktor. Som det er bekendt fra den berømte samtale mellem Eskil og Absalon, hvor den førstnævnte kræver ubetinget lydighed af sine underordnede, også når det gælder kamp mod kongemagten, medens Absalon indtager en forsonlig holdning og sætter sine forpligtelser overfor ærkebispens ved siden af, hvad han skylder kong Valdemar (s. 136), var det Saxos synspunkt, at den gejstlige og verdslige magt havde hver sine opgaver at løse, og at begge parter burde respektere dette. Således gavner man fædrelandet, *patria*, bedst. *Patria* er efter Inge Skovgaard-Petersens opfattelse *Gesta Danorum*s egentlige hovedperson (s. 216).

Den historiske sandhed finder Saxo ifølge forf. i typologien. I bevidsthed om verdens guddommelige enhed kunne man »søge tilbage til begyndelsen af det danske fædrelands historie og berette om den videre udvikling med de typer der kendtes fra senere perioder« (s. 255). Saxos værk skal følgelig ikke opfattes som en dokumenteret fremstilling af fortiden i moderne forstand. Den sandhed, Saxo søger, er snarere af moralsk karakter, og her er det værd at understrege, at Saxo som Bibelen identificerer moralske normer med naturlove, således at en naturlig retsopfattelse lærer samvittigheden, hvad der er rigtigt (s. 228). Mennesskelighed beror på, om man kender de love, der gælder for menneskers vilkår, en »naturret«, som man kan forbryde sig imod, hvad der dog kan genoprettes, når man underkaster sig kirkens tugt (s. 249).

På denne baggrund kan det ikke undre, at Saxo betragtede sit kildemateriale som et råstof, han kunne tillade sig at forme suverænt efter sine synspunkter. Dette forklarer atter, at det er så vanskeligt at føre konkret bevis for Saxos kildebenyttelse. Inge Skovgaard-Petersen udtaler sig da også som oftest med stor forsigtighed på dette punkt. Selv overfor Saxos kendskab til Adam af Bremen tager hun forbehold, men anfører dog, »at enhver grundig undersøgelse af større eller mindre dele af 9. og 10. bog

har ført til en bekræftelse af Adams betydning for Saxo« (s. 72). I praksis regner forf. da også med – efter min mening fuldt berettiget – at Adam af Bremens værk hører til Saxos kilder (s. 278, n. 12 om C 1-redaktionen som Saxos grundlag, jvf. s. 186 om Adam som kilde til Gudfreds historie).

Saxos fortale kommer man ikke uden om, når hans kildegrundlag skal diskuteres, skønt meget af dens indhold er almindeligt tilbehør til prologerne i middelalderlige historiske værker. Det gælder påstanden om, at ideen til og begrundelsen for at skrive Danmarks historie udgik fra en anden, nemlig Absalon, og at Saxo, »den ringeste af hans mænd«, kun påtog sig opgaven, fordi ingen andre ville. Denne klædelige beskedenhed kan der findes talrige sidestykker til. Påstanden om, at alle Saxos skrivende forgængere har ladet denne byrde ligge, kan umiddelbart overraske, da både Sven Aggesens værk, Roskildekrøniken og Lejrekrøniken eksisterede på Saxos tid og sikkert var ham bekendt, men også her er der tale om standard-fraser.

Vanskeligere er det at tage let på henvisningerne til Absalons fortællinger, islændingenes flid – *Tylensium industria* – der kaldes et skatkammer, og danskernes gamle sange. Nok er der her, som forf. anfører (s. 16), tale om de kildetyper, man i middelalderens historieskrivning tillagde størst vægt, og opregningen kan på ingen måde anses for udtømmende, men heraf følger selvsagt ikke, at Saxos henvisninger kan negligeres.

Det kan næppe betvivles, at der har eksisteret en gammel dansk digtning på modersmålet, selv om det må indrømmes, at den hovedsagelig er kendt fra Saxos latinske gengivelse. Derimod må det betvivles, at Saxo, som han hævder i indledningen, har fundet disse kvad indristet med runer på sten og ved at opspore dem har fundet pålidelig oplysning om oldtiden (jvf. citatet s. 93). Der eksisterer danske runeindskrifter i metrisk form,³ som kan give os et glimt af denne olddanske digtning, men talrige er de ikke, og der er ikke tegn på, at Saxo har benyttet dem som kilde. Henvisningen til Runamo-»indskriften« i Blekinge, som kong Valdemar forgæves søgte at få tydet, gør ikke sagen bedre, og med hensyn til de kendte »historiske« runeindskrifter må det med Inge Skovgaard-Petersen indrømmes, at Saxo ikke har brugt den lille Jellingesten som kilde, da han lader Tyre overleve Gorm (s. 64).

Med hensyn til den olddanske digtning på modersmålet udgør Starkadoverleveringen et særligt problem. Saxo oplyser, at Starkad var bekendt som skjald på danernes mål, og at der stod gny om hans bedrifter, ikke alene i Danmark, men også blandt svenskere og saksere (s. 150, 137). Med støtte i Niels Lukmans undersøgelser fremhæver Inge

³ Jvf. f.eks. Oluf Friis: Den danske Litteraturs Historie I, Kbh. 1945, s. 18f.

Skovgaard-Petersen, at cistersienserkløsteret Herisvad i Skåne må betragtes som et centrum for Starkad-overleveringen. »Næsten alt hvad Saxo havde brug for til at udforme historien om Starkad og passe den ind i Danmarkshistorien kunne han finde i Herisvad« (s. 169). Det er måske nok at tage munden rigeligt fuld, selv om eksistensen af den sten på Røliung hede, hvor Starkad sagdes at have hvilet sig, bestyrker tanken om Herisvad som Starkad-centrum. Imidlertid er der, som forf. gør opmærksom på i anden forbindelse (s. 141), visse inkonsekvenser i Saxos fremstilling, der, som Jørgen Olrik har foreslået, kunne tyde på, at *Gesta Danorum* bygger på fortællinger af forskellig oprindelse. Antager man, at Saxos kildemateriale, hvor gammelt det nu har været, har haft en sådan spredt karakter, bliver det mere sandsynligt, at Saxo har måttet bruge en model for at skabe en helhed af de modtagne brudstykker, eller med andre ord: det styrker Inge Skovgaard-Petersens teori om Saxos Starkad som en præfiguration af Eskil.

Der er ingen grund til at tro, at den Starkad-overlevering, Saxo havde adgang til, var udformet skriftligt, og at der eksisterede historiefortælling i mundtlig form giver Saxo selv et eksempel på ved sin omtale af prins Kristoffers engelske skriver, Lukas, som en angstfyldt nat, da estniske sørøvere vrømlede om de danske vagtskibe, holdt folkenes mod oppe ved at fortælle om fortidens bedrifter (s. 133). Lukas var ikke særlig lærd, siger Saxo, men en guldgrube af historisk viden. Forf. mener, at Saxo ser paradokset heri, hvad jeg har svært ved at acceptere. Den mundtlige historiske overlevering, ikke blot som den formidledes af Absalon, var utvivlsomt en vigtig kilde for Saxo, selv om den savnede det lærde præg, som han, Saxo, var i stand til at påtrykke den.

Lærdom vil sige latin- og litteraturkendskab. At Saxo blev anset for en latinens mester siger allerede hans tilnavn »Grammaticus«, og talrige tilkendegivelser fra samtid (Sven Aggesen) og eftertid bekræfter det. At han beherskede store dele af den eksisterende historiske litteratur i europæisk perspektiv kan heller ikke være tvivlsomt. Selv henviser han til Dudo, Beda og Paulus Diaconus, henvisninger, som Inge Skovgaard-Petersen behandler indgående og betragter som meget betydningsfulde (s. 65 ff). Men hermed er Saxos boglærdom langt fra udtømt. I argumentationen for, at Saxo har kendt Jordanes, kan forf. endnu engang støtte sig på Lukmans forskning (s. 151), og Augustins lære om Gud som verdens herre, således som den var videreudviklet i 12. årh., må også have hørt til Saxos litterære ballast. Mest interessant er måske forf.s tanke om, at der må ligge en universalhistorisk opfattelse frem til 12. årh. bag Saxos ordning af Danmarkshistorien, som er en nationalhistorie efter

europæisk mønster (s. 89) med landestyrets betydning for opretholdelsen af freden som grundtanke (s. 195). Efter leden i mange verdenshistorier er forf. standset ved Otto af Freisings krønike fra 1146 (s. 197), hvad der også kan forklare den tilknytning til hermetismens tankeverden, forbindelsen mellem Odin og Hermes, som forf. har fundet hos Saxo (s. 84f, 199), selv om det også kan være påvirkning fra Augustin, der her gør sig gældende. Vigtigt er, at der med hensyn til Paulus Diaconus' Longobarderhistorie kan peges på en bestemt håndskrifttype som Saxos forlæg, hvad der styrker tanken om hans forbindelse med Vesteuropa (Utrecht) (s. 72ff). Et tilsvarende eksempel er Jørgen Raasteds påvisning af Saxos benyttelse af Justinus-håndskriftet i Gl. kgl. Saml. ved beskrivelsen af Svantevit-templet i Arkona (s. 278, n. 16). Her får vi virkelig fast grund under fødderne.

Med hensyn til Saxos kendskab til den nordiske litteratur er Inge Skovgaard-Petersen mest sikker i sin sag, når det gælder den danske. Det er givet, at Saxo har kendt Roskildekrøniken, udtaler hun (s. 117), og hun betragter åbenbart dette som så indlysende, at hun anser videre argumentation for unødvendig og i stedet med vægtige grunde polemiserer mod Lauritz Weibulls teori om, at Roskildekrøniken er blevet til på ærkebiskop Eskils initiativ (s. 117f). I samme forbindelse noteres Saxos kendskab til Sven Aggesen, hans *contubernal*, og Helmolds *Cronica Slavorum* med dertil hørende kildemateriale (Curt Weibull), samt – med henvisning til Jørgen Quistgaards og Michael Geltings studier – benyttelsen af talrige breve i arkivet i Lund (s. 119ff). Alt i alt kunne Saxo altså støtte sig på et bredt dansk kildegrundlag i form af berettende kilder og diplomer.

Vanskeligere stiller sagen sig, når det gælder Saxos forhold til den norrøne litteratur. Vanskelighederne skyldes to helt forskellige omstændigheder. Den ene er den norrøne litteraturs dårlige overlevering, således at dens ældste fase fra 12. årh., som her alene har interesse, kun er bevaret i beskedent omfang og i vid udstrækning må rekonstrueres på grundlag af de langt senere, bevarede tekster. Den anden er, at det som følge af Saxos suveræne stilkunst er så godt som umuligt at påvise verbaloverensstemmelser mellem hans tekst og andre. Da den norrøne litteratur tilmed i hovedsagen er affattet på folkesproget, bliver alene den indholdsmæssige overensstemmelse en farbar vej at følge, og den er ikke alt for sikker.

Foruden den generelle henvisning i indledningen nævner Saxo i 14. bog Arnoldus Tylensis som hjemmelsmand (s. 36), men egentlig gør dette os ikke meget klogere. Det er ganske usikkert, hvilket omfang

Arnolds meddelelser til Saxo har haft. Der er imidlertid så nær indholdsmæssig overensstemmelse mellem *Gesta Danorum* og en række norrøne værker, at der må være en forbindelse, spørgsmålet er blot hvilken.

En af de forbindelser, som Inge Skovgaard-Petersen lægger særlig vægt på, er overensstemmelserne mellem Saxos 5. bog og den islandske *Heiðreks saga*, som i den bevarede form dateres til slutningen af 13. årh. (s. 40 ff). Det gælder således skildringerne af kampen på Samsø. Forf. kommer til det resultat, at »Saxo har haft Heiðreks saga, muligvis i en noget anden form end den kendte, for sig da han skrev 5. bog« (s. 44), men han har rigtignok brugt sagaen som litterært forlæg, ikke som egentlig historisk kilde, og har på dette grundlag skabt Frode-skikkelsen og en helt ny historie, altså arbejdet frit med sit forlæg.

Det kan ikke afgøres med sikkerhed, om indholdet af *Heiðreks saga* har været tilgængeligt for Saxo i skriftlig eller mundtlig form, og det samme gælder lighedspunkterne mellem Saxos fremstilling og andre sent nedskrevne islandske værker som *Gautreks saga*, der behandler Starkad, *Skjöldungasaga* og *Sögubrot af fornkonungum*, der anses for en version af *Skjöldungesagaen*. Forf. mener dog ikke, at det notoriske slægtskab kan skyldes, at det ene værk bygger på det andet. Der må tænkes på fælles forlæg og mere i enkeltmotiver end i samlede fortællinger (s. 165). »Kun én ting kan man slutte: på den tid Saxo skrev var mange af de motiver der senere indgik i de islandske fornaldersagaer i omløb«, siger hun opgivende (s. 161).

En af de mest slående overensstemmelser mellem Saxos fremstilling og den norrøne litteratur er parallellerne mellem *Gesta Danorum* og den islandske *Knýtlinga saga* fra 2. halvdel af 13. årh. Disse paralleller blev undersøgt af Curt Weibull i *Saxo*, og Weibull kom til det resultat, at overensstemmelserne beroede på benyttelse af et fælles forlæg, som Saxo havde bearbejdet, således at *Knýtlinga saga* repræsenterede den fælles urkilde bedst. »Skønt dette resultat ikke har stået uimodsagt, er det svært at hamle op med Curt Weibulls stringens i kildekritikken«, siger forf. (s. 110), hvad der vel må betragtes som en tilslutning til Weibulls konklusion, også med hensyn til skriftlig sammenhæng. Modstanderne af Curt Weibulls løsning nævnes ikke, hvad der forekommer lidt nonchalant, navnlig havde det været rimeligt at notere, at Gustav Albeck i sin disputats *Knýtlinga* (1946) argumenterede for *Knýtlinga sagas* afhængighed af Saxo. Endnu mere må det undre, at forf. ikke tager hensyn til Bjarni Guðnason, som hun i øvrigt gerne tilslutter sig. I en afhandling fra 1981, *The Icelandic Sources of Saxo Grammaticus*, tolker Bjarni Guðnason *Knýtlinga sagas* udtrykkelige henvisning til »lærde danske bøger« som annaler,

Ælnoths skrift som Knud den Hellige og – Saxo.⁴ Det kan tilføjes, at underretninger om danske forhold i historisk tid, som der her er tale om, under alle omstændigheder må have udgangspunkt i Danmark og derfra være nået til Island, og spørgsmålet er så, om det er nødvendigt at indføre en tabt kilde for at give en tilfredsstillende forklaring på lighederne mellem *Gesta Danorum* og *Knýtlinga saga*.

På andre punkter nærer Inge Skovgaard-Petersen ikke betænkelighed ved at tilslutte sig Bjarni Guðnason. Hun citerer hans påvisning af, at Saxo har kendt Eiríkr Oddssons *Hryggjarstykki* (s. 295, n. 75), en fremstilling af Sigurd Slembe's liv og martyrdød, som er ældre end *Gesta Danorum* og altså ikke giver kronologiske problemer, og hun anser Bjarni Guðnasons bestemmelse af digtet om Bråvallaslaget, der er kilde for både Saxo og *Sögubrot*, som et islandsk digt fra 12. årh. for afslutningen på den vidtløftige diskussion om dette emne (s. 257). Forf. er heller ikke i tvivl om, at det drejer sig om en skriftlig islandsk kilde, og hun tillader sig herfra den videre slutning, at en stor del af Saxos materiale har foreligget som udarbejdede historier og ikke som løse sagn (s. 263). På det givne grundlag må dette siges at være en noget vidtgående slutning, som ikke harmonerer alt for godt med det resultat, forf. kom til ved sammenligningen af *Gesta Danorum* med *Heiðreks saga*, *Gautreks saga*, *Skjöldunga saga* og *Sögubrot* (jvf. ovenfor).

Det kan undre, at Inge Skovgaard-Petersen ikke har lagt større vægt på at undersøge en mulig forbindelse fra Saxo tilbage til den norrøne historieskrivnings fædre, Sæmundr Sigfússon og Ari Thorgilsson, som begge virkede i første halvdel af 12. årh. Hun citerer Stefán Karlssons fremdragelse af en notits fra Ari, dateret 1137, som henviser til Sæmundr med hensyn til dateringen af Frode Fredegods regeringstid til tiden omkring Kristi fødsel, men mener iøvrigt ikke, at Saxo har kunnet nøjes med denne kronologiske oplysning (s. 39). Det er unægtelig besværligt og usikkert at komme videre i denne henseende, da de relevante skrifter af Sæmundr og Ari er tabt og kun kendt gennem den senere litteraturs henvisninger til dem. Jeg har selv ad denne vej ment at kunne påvise tilknytningspunkter mellem Saxo og Sæmundr,⁵ men det ser ikke ud til, at dette forsøg har fundet nåde for forf.s øjne.

Inge Skovgaard-Petersen sympatiserer tilsyneladende med den gamle teori om, at det var de norske gejstlige, som kong Sverre sendte i

⁴ Saxo Grammaticus. A Medieval author between Norse and Latin culture, ed. Karsten Friis-Jensen, Kbh. 1981, s. 91.

⁵ Omkring Knýtlingas kilder, Middelalderstudier tilegnede Aksel E. Christensen, Kbh. 1966.

landflygtighed, og som søgte tilflugt ved ærkesædet i Lund, der bragte megen norrøn kundskab til Danmark, og finder, at dette passer godt ind i hendes opfattelse af Saxos kildegrundlag (s. 161f). Hun anfører i anden sammenhæng, uden videre begrundelse, at Saxo synes at have kendt det kortfattede norske skrift *Historia Norvegiæ* fra ca. 1170 (s. 45), men selv om så er, kan spørgsmålet om Saxos norrøne kilder langt fra løses på denne måde. Den norske historiske overlevering synes at have været beskeden sammenlignet med den islandske i slutningen af 12. årh. Theodoricus Monachus, der formentlig var hjemmehørende i Nidarholm kloster og o. 1180 forfattede en kort fremstilling af Norges historie, fremhæver udtrykkeligt den islandske traditions store værdi, fordi den er støttet på gamle kvad, *carmina*,⁶ hvad der ganske vist ikke forhindrer, at Theodoricus også støtter sig på norsk tradition, ligesom tilfældet er for den tredje norske oversigt over Norges historie fra denne tid, det såkaldte *Ágrip* (udtog, nemlig af de norske kongers sagaer) fra o. 1190.

De nævnte værker kan på ingen måde forklare Saxos norrøne kildegrundlag, men tilknytningspunkter, som vidner om en eller anden form for sammenhæng, er dog til stede. Det gælder således omtalen af slaget mellem Håkon den Gode (Adelstensfostre) og Harald Eriksson (Gråfeld), som i de norske værker henlægges til Fitjar på øen Stord. Saxo beretter, at Harald, som var søn af Erik Blodøkse og dronning Gunhild, blev støttet af den danske konge Harald Blåtand med to kæmper, Hewindus og Karlhofthus, samt 60 skibe, og at det var Hewindus, der i slaget æggede kong Håkon til at gå frem forrest i fylkningen. Hewindus svang en vældig økse og ville have ramt Håkon, hvis ikke en af dennes mænd havde afbødet hugget med sin egen krop og derved ofret sit liv for den norske konge. Håkon hævnner til gengæld omgående sin hirdmand ved at jage sit sværd gennem Hewindus. Nu kommer Thoralf til, som Håkon havde lagt i baghold. Han fælder Karlhofthus og tvinger danskerne til flugt. Håkon holder sine mænd tilbage fra at forfølge de flygtende med alt for stor iver af frygt for at miste den fordel, nordmændene havde vundet, og drager atter ned til sin flåde. Men da sker der et under. Man ser et spyd svæve i luften og svaje hid og did for så med ét at fare ned og ramme Håkon. Nogle vil vide, siger Saxo, at det var Haralds moder, Gunhild, der havde koglet spydet frem ved trolddom for således at hævne sig på sin søns overvinder. Resultatet bliver under alle omstændigheder, at Harald vinder Norge ved Håkons uventede død.⁷

⁶ Monumenta historica Norvegiæ, udg. ved Gustav Storm, Kristiania 1880, s. 3.

⁷ Saxonis Gesta Danorum X,1 ed. J. Olrik et H. Ræder, I, 1931, s. 270-71. Saxes Danesaga, oversat af Jørgen Olrik, I-II, 1925, s. 492-94.

Blandt de norske fremstillinger, som formentlig alle har tilknytning til ærkebispesædet i Trondhjem, er det *Ágrip*, der står Saxo nærmest.⁸ Her alene møder vi fortællingen om kæmpen Eyvindr skreygia, der udæsker Håkon den Gode, og om islændingen Thórálfr enn sterki, der kaldes jævnstærk med kongen og aldeles ikke som hos Saxo er lagt i baghold, men står ved Håkons side og tilbyder at tage kampen op med Eyvind. Kongen afslår dog dette tilbud og går selv mod kæmpen, undviger dennes øksehug og hugger ham midt over. Der er ikke som hos Saxo nogen tro hirdmand, der ofrer sit liv for at redde Håkon den Gode. Eyvinds fald medfører, at Harald Gråfelds hær må flygte – om Saxos Karlhofthus hører vi ikke i *Ágrip*. Men da Håkon forfølger de flygtende, kommer en pil, uvist hvorfra, som sårer kongen i overarmen. Det siges, meddeler *Ágrip*, at det var en madsvend, der kastede våbenet, og at det var dronning Gunhild, der stod bag med sine kunster. Også hos Theodoricus får vi oplysningen om pilen *ex improviso* og om, at nogle mener, den skyldtes Gunhilds ondskab.⁹ I *Historia Norvegiæ* omtales Gunhild ikke, men til gengæld drengen, som kaster sit spyd mod Håkon og sårer ham.¹⁰

Det tydelige slægtskab mellem de trøndske værker må snarest forklares ved, at *Ágrip* sammensmelter fremstillingerne hos Theodoricus og i *Historia Norvegiæ*, der atter, efter min mening, repræsenterer Aris tabte værk, som formentlig har været Ágrips direkte kilde.¹¹ Sammensmeltningen har efterladt en tydelig støberand, en gentagelse af oplysningen om, hvorledes Håkon blev såret, hvad der afgjort tyder på skriftlig sammenhæng. Der kan ikke med samme sikkerhed drages slutninger om skriftlig sammenhæng mellem *Gesta Danorum* og *Ágrip*, men netop den omstændighed, at slægtskabet mellem den danske og norske tekst omfatter både de oplysninger, som *Ágrip*-forfatteren må antages at have hentet fra mundtlig trøndsk overlevering, og de oplysninger, hvor *Ágrip* viser slægtskab med Theodoricus og *Historia Norvegiæ*, indicerer, at det var selve *Ágrip*-teksten, der var Saxos kilde, og at de landflygtige norske gejstliges rolle må reduceres til, at det kan have været dem, der gjorde Saxo bekendt med det norske værk.

For Inge Skovgaard-Petersens problematik er spørgsmålet om skriftlig eller mundtlig sammenhæng mellem Saxo og den norrøne tradition ikke

⁸ *Ágrip af Nóregs konunga sögum*, hrsg. von Finnur Jónsson, Halle 1929, s. 9–11.

⁹ *Monumenta Historica Norvegiæ*, s. 10.

¹⁰ Smst. s. 107.

¹¹ Jvf. Storms noter til de anførte steder i *Monumenta historica Norvegiæ* og min analyse og sammenstilling af teksterne i *Studier over den ældste norrøne historieskrivning*, Kbh. 1965, s. 206–08.

alt afgørende, men spørgsmålets besvarelse bidrager til at kaste lys over Saxos arbejdsvilkår. Netop dette aspekt fremhæves da også af forf. de få steder, hvor hun, vist altid baseret på islandsk forskning, vover at udtale sig om skriftligt forlæg for Saxo, hvad den norrøne litteratur angår (jvf. s. 263). Det havde været en gevinst, hvis forf. var nået frem til større klarhed på dette punkt.

Det afgørende i disputatsen er forsøget på at leve sig ind i Saxos tankegang og forstå hans arbejdssituation, både hvad tidens almindelige forhold og vilkårene for lærde studier angår, kort sagt at tolke *Gesta Danorum*. En sådan tolkning vil nødvendigvis indeholde usikkerhedsmomenter, og det kan ikke forventes, at alle kendere af Saxo vil være enige i alt. Men det kan ikke bestrides, at Inge Skovgaard-Peterens disputats i kraft af den anvendte metode og forståelsen af Saxos univers er en fremragende forskningspræstation, som ikke blot har værdi ved de generelle tolkninger, men også – og ikke mindst – ved mange skarpsindige enkeltiagttagelser. Vilkaarene for det fortsatte studium af *Gesta Danorum* er blevet ændrede med fremkomsten af denne bog.

Svend Ellehøj

Inge Skovgaard-Petersens disputats bærer et umiskendeligt præg af at være blevet til i en erkendelsens begejstring, som også er en begejstringens erkendelse. Forfatteren er en fin skribent, tidvis ikke fri for at kokettere med sin kunnen, i et artigt spil hun synes at drive med sin læser på næsten hver side i bogen, om at skrive så godt at læseren ikke skal savne de kommaer der mangler. Bogen er hurtigt læst, men vanskelig at lægge fra sig.

Forfatteren har i mere end tyve år hørt til de førende Saxoforskere i Danmark. To meget læste leksikonartikler fra hendes hånd ('Saxo' i henholdsvis *Kulturhistorisk Leksikon for nordisk Middelalder* 1970 og *Dansk biografisk Leksikon* 1982) har lagt nogle rammer om de senere års frodige debat om Saxo, rummelige så de kunne indbefatte de komplicerede spørgsmål og til dels outrerede meninger som denne forskning har været kendetegnet af, rammer som hendes kolleger på området har grund til at være hende taknemmelige for. I øvrigt er der ikke fuld identitet mellem de to leksikonartikler i de betragtninger de anlægger, og heller ikke mellem dem og den foreliggende bog. Forfatteren er en historiker der lader sin skarpsindighed spille hen over stoffet fra flere positioner, i håb om at aftvinge det en løsning, uden altid at trætte sin læser med forklaring om hvorledes synsvinklen denne gang er lidt forskellig fra sidst. Det sker

formodentlig ud fra den betragtning at en læser der har et engagement der ligner hendes eget, vil indse dette umiddelbart, og en der ikke har det vil gå glip også af forklaringen. Men sådanne nuanceforskelle, der kan iagttages i præses' forfatterskab, er kun justeringer af optikken. Grundsynet har været det samme gennem alle årene. En af de første afhandlinger hed 'Saxo. Historian of the Patria' (i *Medieval Scandinavia* 1969), og i den foreliggende bog hedder det (s. 216): »Patria er Gesta Danorum egentlige hovedperson«. De to leksikonartikler er nævnt i den glimrende forskningsoversigt der indleder bogen, som stadier på forfatterens videnskabelige vej, men de mangler i bogens litteraturliste der ellers synes at ville optage alt hvad der er nævnt i teksten. Forfatteren er ingen pedant, hvad Saxo ifølge bogens s. 35 og 225 heller ikke var.

Afhandlingen tilføjer Saxoforskningen to resultater der i sikkerhed og rækkevidde tåler sammenligning med dem Curt Weibull fremlagde i sin berømte Saxo-disputats 1915. Weibull påviste at der var en omfattende indholdsmæssig afhængighed mellem Saxos værk og andet, endnu kendt, materiale – og han reducerede forskellene mellem Saxo og den øvrige historiske overlevering, når dette kunne prøves, til forskelle i stil og tendens. Curt Weibulls resultater er ikke siden omstødt eller væsentligt ændret af andre bidrag til Saxoforskningen, men de er naturligt nok blevet nytolket, af Inge Skovgaard-Petersen og andre. De indgår på harmonisk måde blandt de givne forudsætninger for nærværende afhandling, selv om de ganske vist ikke er dens eneste forudsætninger.

Inge Skovgaard-Petersens to resultater der bør komme til at række lige så langt i Saxoforskningen som Curt Weibulls, og som er udvundet på et grundlag der i sikkerhed er jævnbyrdigt med hans, består i at Saxo til trods for sin dybe indholdsmæssige afhængighed af andet materiale er original i sin komposition, og at værkets opbygning viser at det skal forstås som en *historia ab origine gentis*, en folke- og fædrelandshistorie i et bevidst tilknytningsforhold til den kristne universalhistorie på Saxos tid.

Disse to resultater opnås ved en undersøgelse i tre faser. Kapitlet om Frode Fredegods historie (s. 25–60 der bærer samme titel som bogen, *Da Tidernes Herre var nær*) påviser Saxos afhængighed af andre tekster hvis indhold kendes eller kan rekonstrueres, i endnu højere grad end det allerede var sket i den tidligere forskning. Inge Skovgaard-Petersen bygger på Niels Lukmans banebrydende studier der viste at ikke mindst Saxos 5. bog bevægede sig i mønstre der tilhørte almeneuropæiske sagnkredse, og inspirationen fra Lukman er utvivlsomt den foreliggende afhandlings vigtigste forudsætning ved siden af udfordringen fra Curt Weibull. I denne første fase af undersøgelsen peges der nu på 5. bogs kompositoriske problemer. Grundstoffet til den dramatiske skildring af

begivenhederne omkring kong Frode III er hentet mange forskellige steder fra, og de gerninger Saxo henlægger til Frode Fredegod indebærer at han må have levet i næsten hundrede år, uden at Saxo med et ord gør opmærksom på dette forhold. Der kan konstateres sammenhæng mellem forskellige af episoderne i det materiale der – om end indirekte – kan belyse hvad der har stået i de tekster Saxo bygger på. Men hele kompositionen til 5. bog foreligger ikke i sporene af det materiale Saxo har brugt, således at første led i afhandlingens tre-leddede tankerække bliver – som et resultat af en rent kildekritisk undersøgelse – at Saxos kompositionsplan til 5. bog kan være, og sandsynligvis er, original.

Næste led i tankerækken er en kritisk indvending mod en hovedretning i Saxoforskningen, den der har villet sondre skarpt mellem Saxos sagnhistorie og hans samtidshistorie. Grundlaget for at nægte lydighed over for denne tanke er tolkningen af Saxos tre specifikke henvisninger til middelalderlige skribenter, Dudo af St. Quentin, Beda og Paulus Diaconus, hvad der er emnet for afhandlingens andet kapitel, *Saxos forbilleder, komposition og genre*, s. 61–94. Her vises det at Saxos værk har ønsket sig betragtet som en helhed, idet citaterne er meningsløse hvis det ikke drejer sig om folkenes udviklingshistorie fra en oprindelse til en nutid, og temaet danskernes oprindelse og folkelige udvikling er hermed etableret som et væsentligt tema i Saxos værk.

Tankerækkens sidste led er analysen af Saxos Starkad-fremstilling der beviser at kompositionen er original. Afhængigheden af andre tekster hvis indhold kendes eller kan rekonstrueres, er her mindst lige så udtalt som for 5. bogs vedkommende, men kompositionen er anderledes, nærmest i modstrid med hvad Saxo kan have fundet dér hvor han havde hentet stoffet. Der må således konkluderes at kompositionen her er original, tilmed en der ikke overbevisende tjener Starkad-fremstillingens egne behov, hvorfor den mest sandsynligt må tillægges andre formål i *Gesta Danorum*s økonomi. Disse andre formål finder forfatteren i den hypotese at Starkad er en præfiguration af ærkebiskop Eskil, hvilket er resten af indholdet i afhandlingens tredje kapitel (*Et dobbeltportræt*, s. 95–178).

Påvisningen af Starkad-kompositionens originalitet virker logisk tilbage på tankerækkens andet led, således at også dette må opfattes som et bevis, placeringen af Saxos værk blandt middelalderens folke- og fædrelandshistorier velbegrundet, og indsigelsen mod den absolutte deling mellem sagnhistorien og samtidshistorien bindende.

At have godtgjort dette er en selvstændig og meget værdifuld indsats i Saxoforskningen. For at kunne gennemføres har den krævet et radikalt opgør med de principper der hidtil har været styrende i denne forskning.

Den foreliggende afhandling, sammenholdt med forfatterens tidligere offentliggjorte arbejder, tillader i enkeltheder at følge stadierne i dette opgør. Og konsekvenserne er vidtrækkende. Der kan ikke længere lægges afgørende vægt på Saxos indholdsmæssige afhængighed af andre kilder, selv om denne afhængighed må tages i betragtning ved vurderingen af hans værk. At værkets kompositionsprincipper er forankret i den kristne universalhistorie på Saxos tid, betyder endvidere at hans terminologi med hensyn til kirkelige forhold (at han skriver *pontifex* eller *antistes* i stedet for *episcopus*, *templum* i stedet for *ecclesia*, osv.) ikke kan tolkes som udtryk for »antiklerikalisme«, således som der hidtil har været en vis tradition for.

På baggrund af denne kraftpræstation må læseren imidlertid indstille sig på at perspektiverne fra den indsigt afhandlingen etablerer kun er skitseret, og at en række emner der kunne synes af stor betydning i Saxoforskningen, men som befinder sig uden for afhandlingens logiske hovedspor, er behandlet med en skødesløshed eller i en distraktion som er usædvanlig for afhandlinger på dette niveau.

Saxos Dudo-citat (der anføres s. 66) er således delvis misforstået. Hvor Saxo (GD *Liber primus* I,1) skriver om Dan og Angel, Humbles sønner, som det danske folks grundlæggere (*non solum conditores gentis nostræ, verum etiam rectores*), tilføjer han *Quamquam Dudo, rerum Aquitanicarum scriptor, Danos a Danais ortos nuncupatosque rencenseat*, og her må *quamquam* betyde 'skønt', og meningen altså være at danskerne har deres oprindelse fra Dan og Angel, men Dudo skriver noget andet (Winkel Horns oversættelse der citeres s. 66 har 'om end Dudo ... vil vide'). Stedet må oversættes således: »Dan og Angel, Humbles sønner, fra hvem danskerne har deres oprindelse, var vort folks første grundlæggere, selv om Dudo, Aquitanierne historiker, skriver at de kommer fra og kaldes efter danaerne«. Der kan naturligvis stadig spørges, som Inge Skovgaard-Petersen gør straks s. 66, »Vidste Saxo at danaer var det antikke navn på grækerne?«, men spørgsmålet bliver af ret begrænset rækkevidde, når det drejer sig om en tanke Saxo tager afstand fra. Også kun således kan identifikationen af daner med danaer opfattes som »Dudos bidrag til Saxos Danmarkshistorie« (s. 82). Og Saxos eventuelle forhold til den hermetiske tradition, en »mærkelig understrøm i den europæiske kulturs udvikling«, der er emnet for afsnittet *Den græske idé* (s. 81–87) er ikke mindre interessant på baggrund af den kritiske stillingtagen Saxos citat af Dudo udtrykker.

I afhandlingens store anliggende, placeringen af Saxos værk i folke- og fædrelandshistoriernes litterære verden, bevarer disse betragtninger således deres værdi, men fejltolkningen forvirrer afhandlingens stillingtagen

til Saxokompndiet. S. 254 hedder det: »Ikke alene er kompendiet en forkortelse af Saxos vanskelige tekst, men det omskriver og tilføjer her og der andet for at tydeliggøre teksten. For eksempel er citatet fra Dudo der volder så meget hovedbrud [her henviser en note til s. 66] blevet ændret til at ifølge Isidor er danskerne efterkommere af goterne og stammer ikke fra danaerne«. Dette er en hentydning til det afsnit i Saxokompndiet der findes mellem gengivelsen af Saxos fortale og kompendiets udtog af 1. bog (Scr. min. I, s. 219–20): *Ut testantur veteres hystoriographi, tempore Saruch, proavi Habrahe, regnum, quod nunc Dania vel Dacia dicitur, Dani intrauerunt, prouentes de Gothis; unde et beatus Ysidorus in libro ethimologiarum dicit quod Daci sunt Gothorum soboles* (På Saruchs, Abrahams oldefaders tid kom danskerne ind i det rige der nu kaldes Dania eller Dacia, som det bevidnes hos gamle historieskrivere, og den hellige Isidor skriver da også i bogen om etymologierne at danskerne er goternes slægtninge) og lidt senere: *Quod vero quidam dicunt, Danos ortos fuisse a Danais, id est Grecis, usquequaque certum non est* (Men når nogen så siger at danskerne kommer fra danaerne, dvs. grækerne, er det ikke i alle henseender sikkert). Afhandlingens s. 254 opfatter tydeligvis Saxokompndiets tekst således at reservationen over for danaer-hypotesen også skyldes Isidor af Sevilla, hvad der ikke er grundlag for, hverken i Saxokompndiet eller i Isidors *Etymologiae*. Og hvad mere er, Rydårbogens indledning der er beslægtet med Saxokompndiet, har her hele dettes tekst, dog uden selve henvisningen til Isidor, og ved danaer-tesen den interessante tilføjelse at vel er dette ikke i alle henseender bevist, men det er sandsynligt (*uerisimile est, sed usque quaque certum non est*, Erik Kroman, Danmarks middelalderlige Annaler, s. 150, lin. 10–11).

Store formelle mangler kendetegner også behandlingen af Saxos citat fra Paulus Diaconus' Longobarderhistorie (GD *Liber octavus XIII*, 1–2), Saxos omtale af den situation der danner baggrund for dette folks udvandring fra Danmark. Inge Skovgaard-Petersen lader sin fremstilling vise hen til det Paulus Diaconus håndskrift som kong Valdemar Sejr af Danmark har ejet, og hun spænder sin læsers forventninger højt, »det er muligt at bestemme manuskriptgrundlaget, hvilket Niels Lukman har påpeget« (s. 69), »alt taler for at Saxos tekstgrundlag til Paulus' værk er bevaret!« (s. 72), og »med undersøgelsen af Saxos rekvirering af Paulus Diaconus' tekst får vi et konkret indtryk af en middelalderlig historikers værksted« (s. 74). Men den tekst der gengives s. 70–71 er ikke i stand til at indfri disse forventninger.

I Waitz' udgave af Paulus Diaconus i *Monumenta Germaniae Historica* (1878, sammen med L. Bethmann) findes der i manuskriptbeskrivelsen s. 39 som nr. G 5^a en *Codex Vaticanus reginae Christinae* nr. 578, og som nr. G

5^{a*} en *Codex Gothanus* nr. 139 der betegner sig som »liber W. regis Danorum«. Bethmanns undersøgelse af Gotha-håndskriftet har ifølge disse udgiverbemærkninger vist at dette stemmer således overens med håndskriftet i Dronning Christinas samling at det ene må antages at være kommet (*fluxisse*) af det andet, uden at der dog tages stilling til hvorledes slægtskabet skal forstås. De to håndskrifter får blot lov at deles om bogstavet a i G 5-gruppen af håndskrifterne til Paulus Diaconus' Longobarderhistorie. – Niels Lukman har i artiklen 'Longobarder' i *Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder* (1965) peget på at personnavneformerne i udvandringshistorien i G-gruppen ligner Saxos mere end de øvrige manuskriptgrupper, men han kalder G 5^{a*} (dvs. Gotha-håndskriftet, kong Valdemars håndskrift) for G 5^b hvad der er uheldigt fordi *Monumenta*-udgaven har et andet håndskrift der betegnes som G 5^b.

Når Inge Skovgaard-Petersen skriver (i note 10 til s. 70): »Paulus teksten er i nærværende bog taget efter nr. 572 Reginæ i Vatikanet«, må 572 for det første være en trykfejl for 578 (idet *Reginensis latinus* 572 er et håndskrift af *Gesta Francorum et aliorum Hierosolymitanorum*), lige som 548 i den følgende note 15 må være en fejl for 578 (idet *Reg. lat.* 548 er et andet korstogshistorisk manuskript), og videre er fremgangsmåden for så vidt besynderlig som det ikke var håndskriftet i Vatikanet, men just Gotha-håndskriftet, kong Valdemar havde ejet. Måske ligger den forestilling bag, at håndskriftet i Christinasamlingen var forlæg for Gotha-håndskriftet, hvad Waitz og Bethmann ikke tager stilling til, men hvad der ikke des mindre er en mulighed.

Imidlertid er der så store forskelle mellem *Reg. lat.* 578 og den tekst Inge Skovgaard-Petersen meddeler s. 70–71, at det umuligt kan være dette håndskrift der aftrykkes. I gengivelsen linje 4 står der *hanc insulam quoque constituti populi*, i håndskriftet fol. 1^v *hanc ergo constituti populi*, i gengivelsen linje 19 *solum* mod håndskriftet fol. 3^r *solummodo*, og i gengivelsen linje 28 findes det ejendommelige ord *promodum*, medens håndskriftet fol. 3^v har *postmodum*, for nu blot at nævne de mest overraskende forskelle. Hvilket håndskrift det i virkeligheden er forfatteren gengiver s. 70–71, Gotha-håndskriftet eller et andet, tillader teksten ikke at afgøre, og læseren efterlades i en tilstand af forvirring, ikke kun hvad angår forholdene i Saxos værksted, men nok så meget i præses' eget.

Det hele betyder imidlertid ingenting. I Paulus Diaconus forskningen ville noget sådant naturligtvis have været en katastrofe, men i den foreliggende problemstilling er det blot en skønhedsplet i en god bog om Saxo. Af vigtighed er nemlig kun at Valdemar Sejr har ejet et Paulus Diaconus håndskrift, hvad der har været alment tilgængelig viden siden *Monumenta*-udgaven 1878, og at personnavneformerne i udvandringshi-

historien i dette håndskrift og de dermed beslægtede ligner Saxos navneformer mere end de andre håndskrifter, hvilket Lukman havde fremhævet 1965. At håndskriftforholdene er overordentlig mangelfuldt karakteriseret, ændrer intet ved holdbarheden af Inge Skovgaard-Petersens tanke, at Saxos henvisning til Paulus Diaconus har betydning for forståelsen af hans værks helhedspræg og komposition.

Kritik for en vis skødesløshed og mangel på præcision giver afhandlingen jævnlig anledning til uden for sin tankes hovedspor. Men sådan kritik er, skønt ofte tidkrævende, futil. Den fører kun kritikeren til en mere præcis opfattelse af, hvor underordnet i forfatterens tankeverden det pågældende emne har været. Mere perspektivrig er kritik på selve tankens hovedspor, og her bliver resultatet i flere tilfælde at kritikeren overbevises om resultaternes holdbarhed og rækkevidde endnu bedre end teksten selv allerede havde gjort. Nogle eksempler herpå skal anføres i det følgende.

Et eksempel er forholdet mellem værket som det er overleveret i Pariserudgaven fra 1514 og det middelalderlige Saxokompendium. Kompendiets omtale af danskernes afstamning fra danaerne var som nævnt ikke tilfredsstillende karakteriseret i Inge Skovgaard-Petersens fremstilling, fordi selve Dudo-citatet var delvis misforstået og henvisningen i kompendiet til Isidor af Sevilla opfattet som en rettelse af Saxo. En rettelse der i øvrigt savner rimelighed, fordi der ikke er grundlag for at tro at Saxo ikke da han skrev sin tekst var bekendt med Isidors Etymologier, hvorfor disse da ikke kan bruges til at rette ham med. Men i denne sammenhæng er det en mangel ved afhandlingen at der ikke er taget stilling til Saxokompendiet som vidnesbyrd om *Gesta Danorum* beskaffenhed, hvad der i betragtning af overleveringsforholdene ikke kan frakendes betydning i metodisk henseende. Saxoteksten i sin helhed hviler på den trykte udgave fra 1514, og de bevarede middelalderlige fragmenter er af stærkt begrænset omfang, hvorfor Saxokompendiet har interesse alene af den grund at det må være blevet til på et ældre tekstgrundlag end det vi råder over. Men tillige var det, i lys af nærværende afhandlings resultater, af stor interesse at nå til en opfattelse af hvorledes kompendiets komposition svarer til *Gesta Danorum* og hvorledes det forholder sig med figuraltolkningen, opgaver som afhandlingen imidlertid lader ligge.

Og hvad der udtales om kompendiets affattelsestid og baggrunden for dets tilblivelse er ikke entydigt. S. 11 anses kompendiet for at være blevet til »i begyndelsen af det 14. årh.« og s. 90–91 bruges der vendingen »den forkortelse af Saxos værk som indleder den såkaldte Jyske krønike fra ca. 1340«. Begge meninger om dateringen forekommer i Saxolitteraturen; dateringen til ca. 1340 – hvis det er således den sidste vending skal forstås

– hviler på kompendiets overlevering sammen med det værk Erslev kaldte Jyske Krønike (og som slutter i 1342); dateringen til begyndelsen af det 14. århundrede afhænger af det forhold at Rydårbogens indledende parti evident er et udtog af Saxo og næppe hviler på hovedteksten.

Men i betragtning af den vægt der må lægges på denne afhandlings karakteristik af Saxo som en folke- og fædrelandshistorie, havde det været rimeligt at inddrage den bekræftelse på denne forestillings sandsynlighed som kan hentes i Rydårbogens indledningsord: *Incipit narratio de origine gentis Danorum, sicut in hystoriis ueteribus traditum est, et de regibus eiusdem gentis et gestis eorundum a Dan, primo rege, usque ad modernos, que bella gesserint uel triumphos duxerint, qualiterque uitam finierint, summatim et compendiose ...* (Erik Kroman, Danmarks middelalderlige Annaler, s. 150)... »Her begynder fortællingen om det danske folks oprindelse således som det er overleveret i gamle historier, om det folks konger og deres bedrifter, fra Dan, den første konge, indtil de nuværende, hvilke krige de førte og triumfer de vandt samt hvorledes de endte deres liv, fortalt summarisk og i sammen-
drag«. Den latinske Rydårbog til 1288 hviler på et manuskript i Hamburg der plejer at dateres til ca. 1300; hele dens begyndelse stammer fra Saxo, og det er således ikke uden interesse at den betegner sig som en *narratio de origine gentis Danorum*, eller at håndskriftets alder giver en *terminus ante quem* hvad angår den tanke at udarbejde et kompendium over Saxo. Til sammenligning foreligger tillige flere dansksprogede versioner, senere overleveret, men med variationer i teksten der belyser danaer-tesen og forholdet til Isidor af Sevilla. – Faktisk kunne Inge Skovgaard-Petersen ved en mere indgående undersøgelse af Saxokompendiets forskellige tekster have sat sig ud over den vilkårlighed der råder i litteraturen med hensyn til hvornår kompendiet er blevet til, og have opnået et eksplicit kildeudsagn om at værket er en *historia ab origine gentis*.

Kritisabelt er det også at afhandlingen ikke forholder sig præcist til det spørgsmål hvorfor Saxo har fået tilnavnet *Grammaticus*. Kilden er her det Saxokompendium der er overleveret sammen med Jyske Krønike (udg. M. Cl. Gertz, *Scriptores minores* I). Her hedder det i en indledning (vel fra 1340'erne): »Danskernes *gesta* blev skrevet på ærkebiskop Absalon af Lunds foranledning af en udmærket grammatiker ved navn Saxo, af oprindelse sjællænder, som førte historien fra Dan, danskernes første konge, til Valdemar den Første og hans søn Knud. At samme Saxo har levet på deres tid, omkring 1190, fremgår af hans egne udsagn, og han fuldførte sit værk i en opdeling følgerigtigt i 16 bøger. Men fordi hans arbejde er vidtløftigt på flere steder, og meget siges mere for pynts skyld end for at fremstille historiens sandhed, desuden fordi hans stil er ikke så lidt dunkel og vældig mange ord og forskellige digte er fremmede for den

nuværende tid, så fremstiller dette lille arbejde der er et uddrag af hint de mest bemærkelsesværdige *gesta* i jævne ord, med tilføjelse af en del der er indtruffet efter at det nævnte værk blev udgivet».

Om tilnavnet *Grammaticus* siger Inge Skovgaard-Petersen at det »afspejler grammatikkens betydning« (s. 74 med note 18a som er en henvisning til Kurt Johannesson, *Saxo Grammaticus*, Uppsala 1978, et arbejde Inge Skovgaard-Petersen andetsteds, bl.a. note 43 s. 280, kritiserer for at have overdrevet allegoriens betydning). Saxos omtale af Sven Norbagges skolegang (GD *Liber undecimus* VII,7) giver Inge Skovgaard-Petersen anledning til at konstatere at Saxo vidste hvad der hørte til trivium (note 62, s. 274). Sven Norbage-stedet strejfs igen s. 231 og her hedder det »Ikke for intet fik (Saxo) tilnavnet Grammaticus«. Det er almene betragtninger fra Saxolitteraturen der her gengives, til trods for at netop den foreliggende afhandlings sigte mod værkets komposition, dennes grundlag og tilsigtede virkning, nok kunne synes at kræve en mere præcis stillingtagen til navnet *Grammaticus* end blot den almindelige tanke at han kom til at hedde således fordi han skrev godt eller vanskeligt latin. Inge Skovgaard-Petersen taler (s. 254) om kompendiet som »en forkortelse af Saxos vanskelige tekst«, hvad der tyder på samstemmighed med M.C1. Gertz i indledningen til udgaven af kompendiet (*Scr. min.* I, s. 200) hvor Gertz forklarer Saxos stilistiske særpræg med hans afhængighed af »saadanne to Forfattere som *Valerius Maximus* og *Martianus Capella*, der i Svulst og Forskruethed næsten staar paa Højdepunktet af, hvad der bydes os hos Oldtidsforfattere«. Men dette forklarer ikke hvorledes Inge Skovgaard-Petersen ser på kompendiet.

Det kan ganske vist ikke forlanges at afhandlingen skulle dømme mellem de meninger der har været fremsat om kompendiets sproglige karakter, selv om nogle af nuancerne ikke er uinteressante i det foreliggende anliggende. Gertz skriver om Epitomator (stadig *Scr. min.* I s. 200): »Hans latinske Sprog er ingenlunde daarligt, selv om det undertiden kan smage lidt for meget af Dansk, men det er ret monotont«, medens Franz Blatt i Saxo-ordbogens indledning (s. VIII-IX) konstaterer: »Det blev nødvendigt at give Sakseteksten en for den middelalderlige læser forståelig form. Derfor skrev en anonym forfatter i 14. århundrede da også for at vulgarisere Saksen tekst et såkaldt Compendium Saxonis«. Kompendiet kommer ordbogen til nytte ved med sit ordvalg at bidrage til at bestemme »de middelalderlige realiteter bag Saksen antikiserende sprog«. Nuanceforskellene afspejler vel blot skiftende interesser i et overvejende filologisk arbejde med Saxos tekst og dens *Nachleben*. Men gælder det, som i den foreliggende afhandling, en karakteristik af Saxo som levende, får vidnesbyrdene om den middelalderlige danske reception af Saxos værk en mere

umiddelbar interesse. Der kan spørges på grundlag af kompendiets indledningsord: Hvorfor skulle Saxos tekst forkortes eller vulgariseres, når han dog endnu i indledningen til forkortelsen som grammatiker kaldes udmærket (*egregius*)? Den filologiske interesse finder straks årsagen i sprogets kvalitet, den historiske levnbetragtning må fastholde spørgsmålet: hvis det var af sproglige årsager alene eller frem for alt, at Saxoteksten skulle forkortes eller vulgariseres, hvorfor udtales der da ikke ved denne lejlighed andre reservationer over for sproget end at skrivemåden er noget dunkel, at der er for megen pynt og vidtløftighed og at den nuværende (dvs. daværende) tid ikke længere er fortrolig med mangfoldige ord og flere digte? Forkortelsen bevarer, også ifølge Gertz, overraskende meget af indholdet. Den er just det værk der lancerer betegnelsen *Grammaticus*. Saxoforskningen har altid vidst at navnet ikke skyldtes at Saxo skrev ret meget om grammatik, selv om han jo skriver på en måde der gør det evident at han forstår sig på grammatik. Den løsning, der mere eller mindre stiltiende er blevet den gængse, er at værket stammer fra og er beregnet for skolestuen der vel gennem århundrederne har været plaget af så megen tyngde og vanskelighed, for ikke at sige svulst og forskruethed, at tanken har kunnet opfattes som rimelig. Billedet af Saxo som en art skolemester har i det mindste vundet en vis accept. Det kan afhænge af den enkeltes temperament om det opfattes som tilfredsstillende eller ikke.

I forbindelse med den foreliggende afhandling er der imidlertid grund til at tage dette spørgsmål op påny, fordi afhandlingen med rette sætter Saxos samfundssyn og moralske betragtninger i forbindelse med den kanoniske ret, og fordi netop grammatikken har spillet en særlig rolle som hjælpevidenskab for kirkeretten i dens formative periode mellem Grati-ans Dekret (1140) og Gregor IX.s Dekretaler (1234). Saxo skrev netop i den periode hvor kirkeretten var under etablering som selvstændig akademisk disciplin ved universitetet i Bologna ved siden af romerretten, og denne videnskabelige udvikling er forudsætning for kirkerettens almindelige accept som system, et kirkepolitisk instrument i pavernes hånd, retsfilosofi, disciplinarmiddel og administrativ norm.

Hvilket forhold Saxo har haft til den kanoniske ret, er ikke kendt, men brødrene Weibull, Hal Koch og andre har forlængst gjort det klart at et sådant forhold måtte bestå og tillægges både betydning og kvalitet. Det har især gjort sig gældende i Saxos fremstilling af ærkebispeskiftet i Lund 1177 og i historikernes behandling heraf, et emne som den foreliggende afhandling tager op s. 123–28. Inge Skovgaard-Petersen betoner over for Curt Weibulls behandling af begivenhederne, at der må tages hensyn til at pave Alexander III.s brev til Eskil (resignationstilladelsen) kun er

bevaret i form af en kanonisk retsregel. Begivenheden er af central betydning, formentlig i det 12. århundredes danske historie, i hvert fald i Saxos fremstilling. Inge Skovgaard-Petersens egen skrivekunst fejrer triumfer i skildringen just af dette (s. 128): »Alene (Saxos) stilistiske intentioner har præget hans tekst så man kan følge handlingen fra dens sagtmødige begyndelse over det bevægede tingmøde til højdepunktet i domkirken, et drama man synes både at kunne se og høre. Ordene følger sig tæt om tanken, den triste baggrund, den nøgterne planlægning, spændingen mellem parterne der tilsidst bliver overdøvet af den jublende vished om at Danmarkshistorien nåede sit egentlige mål da kirke, konge og folk samledes om at udpege Absalon«. Saxos to pavebreve var hos Curt Weibull et bedrageri der kunne afsløres på grundlag af det bevarede pavebrev. Hal Koch gjorde den indvending at hvis den Weibullske tese var rigtig, kunne Absalon ikke have været *persona grata* ved pavestolen, som han efter al foreliggende underretning altid var, i øvrigt at Saxos fremstilling ikke adskilte sig i realiteten fra pavebrevets forskrifter. Inge Skovgaard-Petersens konkluderer, på baggrund af den indsigt at pavebrevet er bevaret i retsreglens form, at valgproceduren hos Saxo »er så indgående beskrevet at den er mere kanonisk end retsreglen!« (s. 128).

Inge Skovgaard-Petersens glimrende parafraser af indholdet i *Gesta Danorum* der altid forudskikkes for afhandlingens tekstanalyse yder, lige som analysen selv, fuld retfærdighed til de mange passager i Saxos værk hvor der beskrives begivenheder eller gengives udtalelser af moralsk eller juridisk karakter. Store dele af Saxos værk handler om dyd over for udyd, retsind over for forbrydelse, råhed over for humanitet, og det er velbegrundet at afhandlingens fjerde kapitel *Saxos Ragnarok* (s. 179–232) behandler religionsskiftets betydning just for samfundslivets, kulturens og moralens vedkommende. Tillige at afhandlingens konklusion *Årenes mangfoldighed – glemselens moder* (s. 233–55), et citat af Knud VI.s manddrabsforordning for Skåne 1200, sætter *Gesta Danorum* ved siden af de danske landskabslove fra middelalderen, skitsemæssigt karakteriseret for deres grundprincipper. Det sandsynliggøres at Saxos beskrivelser fra den ældre tid, hvor lovgivning og retstilstand ofte omtales i enkeltheder, skal tolkes under hensyntagen til forholdene på Saxos egen tid således som han forstod deres sande væsen, en tanke der ganske vist har været antydnet i Saxoforskningen tidligere, men dog ikke har været udviklet i så stor udførlighed som i den nærværende afhandling. Denne kommer herved til at argumentere stærkt for at det har været et væsentligt anliggende for Saxos værk at fremstille hvilken gennemgribende civilisatorisk betydning kristendommen har haft for det danske folk, ikke mindst hvad lovgivning og retspleje angik. På baggrund af afhandlingens

resultater med hensyn til *Gesta Danorum*s kompositionsprincipper og sigte kan dette væsentlige emne nu anskues i stort perspektiv.

Afhandlingen aktualiserer hermed – men går ikke ind på – spørgsmålet om Saxos konkrete kendskab til kirkeretten, især på hvilket stade af dens udvikling Saxo er fortrolig med den, men her tegner videre undersøgelser sig umiddelbart som lovende. *Gesta Danorum* kan uden vanskelighed opfattes som en illustration for Danmarks vedkommende til selve indledningsordene i Gratians såkaldte Dekret: *Humanum genus duobus regitur, naturali videlicet iure et moribus* (Menneskeslægten styres dels af den naturlige ret, dels af sæderne). Ud fra Isidor, hvis arbejde Gratian i stor udstrækning optager i sit, præciserer han at de guddommelige love består i kraft af naturen (*natura constant*), medens de menneskelige love består ved sæderne (*moribus*). Nu bliver fænomenet lovgivning, som det straks skal berøres, et problem i sig selv, men mon ikke Saxos fyldige gennemgang af de hedenske kongers lovgivning (Frode Fredegods love o.a.) sammen med hans henvisning til gode gamle dyder skal forstås som hans beskrivelse af de danske *mores* som de fra begyndelsen var? Og mon ikke der må lægges overordentlig vægt på hvad han lader forstå om naturens mere uhæmmede herredømme over menneskene i den hedenske i forhold til den kristne tid? Selv om menneskene i denne naturtilstand ingenlunde er uimodtagelige for kultiverende påvirkning. Nogle gør som hunde, men gennemgående opfører de sig ikke som dyr. Og fra naturens hånd har mennesket åbenbart en stærk bevidsthed om det sømmelige, i det mindste når det drejer sig om mennesker på et vist socialt niveau. En kongedatter i denne hedenske oldtid behøver blot få at vide at hun ikke bør lade sig befamle af en guldsmed for at afstå fra det. Og når kong Frodes dronnings bolen med førsteministeren afsløres i hendes kongelige ægtemages nærværelse fører dette, så at sige af naturlige årsager, umiddelbart til hendes tilståelse, anger, bod og bedring.

Blandt de kirkeretslærde udvikledes der en alternativ definition af retfærdigheden at sætte ved siden af den der stammede fra Ulpian: *Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi* (retfærdigheden er den stadige og vedvarende vilje til at give enhver hans ret), som stod i indledningen til både *Institutiones* og *Digesta* i Corpus Iuris Civilis. De kirkeretslærde bestemte, på grundlag af Augustin, Martin af Braga og andre, snarere retfærdigheden moralsk, for dens gode virkninger, at de gode tvang de onde, til gavn for de mange eller de svage. Og denne betragtning findes klart nok hos Saxo, måske tydeligst i omtalen af Knud den Helliges lovgivning (GD *Liber undecimus* XI,3, jfr. afhandlingen s. 217–218). Denne konge så at rettens gamle kraft var sløvet og opløst på grund af stormændenes overmod, greb ind med strenge påbud for at

genindføre tugt og gode sæder og sparede ikke nogen uretfærdig, hverken på grund af slægtskab eller venskab, og pådrog sig derved stormændenes had.

Hvis Saxos fortale skal forstås således at Anders Sunesen har studeret i Bologna – der står kun »Italien«, og andre kilder til dette forhold findes ikke – så har den senere danske ærkebiskop besøgt Europas fornemste retsskole på det tidspunkt hvor den store Huguccio underviste dér. I det mindste ejede Anders Sunesen ved sin død et eksemplar af Huguccio's *Summa Decretorum* hvad der fremgår af listen i Lunde Domkapitels Gavebøger (udg. Weeke, s. 145, hvor den kaldes *Summa Huicionis*), listen over det bibliotek Anders Sunesen ved sin død efterlod til kapitlet. Huguccio har også undervist den senere pave Innocens III, og hans *Summa* over kirkeretten er det betydeligste værk i kirkerettens formative periode efter Gratians Dekret. Huguccio går ind for en meget betydelig lovgivningsmagt til paven, hvad der svarer godt til Saxos næsegruse beundring for hvad paven kan og skal, en overdrivelse hos Saxo der mærkelig nok er sluppet igennem den Weibullske Saxokritiks fintmaske-de net.

Også Huguccios retfærdighedsdefinition er moralfilosofisk. Den findes ikke i hans *Summa*, men i hans ikke mindre udbredte derivationsgrammatiske ordbog (*Derivationes*) under *ius, iubere: set iustitia duas habet partes, iustitiam positivam et iustitiam naturalem. Iustitia positiva est que ab hominibus facta est, ut suspensio latronum et similia, et hec proprie dicitur ius a iubendo. Naturalis iustitia est que extenditur ad naturales effectus, ut dilectio matris et similia, et hec proprie dicitur fas a faciendo, quia a summo artifice sit facta* (citeret efter Stephan Kuttner: A Forgotten Definition of Justice, *Studia Gratiana* XX, 1978... Den positive ret er gjort af mennesker, og den angår røveres hængning og den slags, hvilket kaldes *jus* af *iubendo*, medens den naturlige ret er det der har med de naturlige funktioner at gøre, som at elske sin moder og den slags, og dette kaldes *fas* af *faciendo* fordi det er skabt af Den store Skaber, *summus artifex*).

Helt bortset fra at udtrykket *summus artifex* er nært beslægtet med det udtryk om Vorherre som Inge Skovgaard-Petersen med rette fremhæver som væsentligt hos Saxo, *auctor temporum*, Tidernes Herre, så er kirkeretsfilosofiens sondring mellem den positive, menneskeskabte jura på den ene side og naturretten på den anden side et tolkningsredskab der ville have gode muligheder for at forfine forskningens stillingtagen til Saxos sagnhistorie over for hans samtidshistorie, særlig hvad angår det naturlige og det forvorpne, det gode og det skændige, det forsvarlige og det forkastelige, for ikke at tale om hvad der konkret måtte anses for kristningens virkninger hvad samfundet og kulturlivet angik. Og Saxo som Gramma-

ticus er jo klart nok derivationsgrammatiker. Han afleder gladelig folkeslags oprindelse, skikkes opståen eller institutioners egentlige væsen af – i vore øjne helt tilfældige – sproglige ligheder. Men selv Isidor af Sevilla afledte *jus* af *justus*, hvad der vanskeligt kan kaldes en sprogvidenskabelig landvinding i vor forstand, men er nyttigt nok, når formålet som her – og måske hos Saxo mangfoldige steder – er definatorisk.

I spørgsmålet om det middelalderlige Saxokompendiums tilblivelse og formål, om betydningen af Saxos i eftertiden stædigt fastholdte tilnavn *Grammaticus*, og endelig om forankringen af Saxos samfundsmoral og retsopfattelse i tidens filosofi og jura foreligger der emner af indlysende relevans for tesen om Saxokompositionens originalitet og værkets forankring i den kristne universalhistorie, emner som med fordel kunne have været mere intensivt og mere selvstændigt behandlet i afhandlingen. Men resultatet ville givetvis være blevet en yderligere bestyrkelse af tesens sikkerhed og en forlængelse af dens perspektiv i forhold til det allerede foreliggende.

Den afhandling hvormed Inge Skovgaard-Petersen nu foreløbig har afrundet sine mangeårige Saxostudier vil utvivlsomt få mange taknemmelige læsere der vil glæde sig over bogens smukke sprog og lade sig inspirere af dens tanker. Den ville have glædet forfatterens, og anmelderens, gamle lærer, professor Aksel E. Christensen, der altid talte varmt for en forståelse af Saxo som levn.

Værkets fortrin er mange. Dets hovedtanke er en dristig konstruktion der hviler på et radikalt opgør med mere end hundrede års Saxoforskning. Nu hvor konstruktionen er skabt, er det vanskeligt at forestille sig den omstødt. Påvisningen af Saxos originalitet i kompositionen og af værkets forbindelse til den kristne universalhistorie er resultater der vil blive stående i Saxoforskningen, selv om de kan nytolkes, således som Inge Skovgaard-Petersen og andre har nytolket Curt Weibulls fra 1915.

I en tid som vor er et videnskabeligt værk båret af begejstringens erkendelse en sjælden og værdifuld gave. Bogen bør inspirere mange gode efterfølgere. Den bæres af en stærk og spændstig tanke, Saxo værdig.

Kai Hørby